

EMPIRYCZNA WERYFIKACJA CZYNNIKÓW WARUNKUJĄCYCH ROZWÓJ GOSPODARSTW ROLNYCH

Agnieszka Kurdyś-Kujawska

Politechnika Koszalińska

Abstrakt. W opracowaniu podjęto próbę identyfikacji czynników warunkujących rozwój gospodarstw rolnych. Na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych wśród właścicieli gospodarstw rolnych województwa zachodniopomorskiego potwierdzono, iż rozwój gospodarstw rolnych jest w dużym stopniu uwarunkowany czynnikami zewnętrznymi. Zależy on w szczególności od polityki rolnej prowadzonej przez państwo. Uwarunkowania wewnętrzne związane z postawami rolników wobec zmian w strukturze gospodarstw rolnych miały relatywnie niewielkie znaczenie.

Słowa kluczowe: rozwój, gospodarstwo rolne, czynniki rozwoju, województwo zachodniopomorskie

WPROWADZENIE

W nieustannie zmieniających się warunkach rynkowych podejmowanie działań rozwojowych może decydować o dalszym funkcjonowaniu gospodarstwa rolnego. Rozwój oznacza długotrwały i ukierunkowany proces zmian ilościowych i jakościowych, zasadniczo przekształcających strukturę wewnętrzną i sposób działania [Gabruszewicz 1992], przyczyniając się tym samym do poprawy efektywności działania i wzrostu wartości podmiotu.

Gospodarstwo rolne jest podmiotem produkcyjnym o określonych zasobach ziemi, pracy i kapitału, położonych w określonych warunkach przyrodniczych oraz funkcjonujących w określonych warunkach ekonomicznych. Nie jest odosobnionym podmiotem

społeczno-gospodarczym, a jego funkcjonowanie jest uzależnione od otoczenia, w którym działa.

Na rozwój gospodarstwach rolnych wpływa wiele czynników o zróżnicowanym charakterze. W literaturze można odnaleźć wyniki badań innych autorów odnoszące się do określenia czynników warunkujących rozwój gospodarstw rolnych. Kowalczyk [1991] dzieli je na czynniki: polityczno-ustrojowe, prawne, ekonomiczne, demograficzne i rzeczowe. Najczęściej jednak są one dzielone na dwie grupy.

Pierwsza obejmuje czynniki wewnętrzne (o charakterze endogenicznym) związane z szeroko rozumianymi postawami rolników wobec zmian w strukturze gospodarstw i z właściwym wykorzystaniem posiadanego potencjału produkcyjnego, czyli zasobów czynników produkcji [Hunek 1998, Zegar 2004, Kondratowicz-Pozorska 2008, Sulewski 2008], a także technologii i rolniczego *know-how* [Woś 1996]. Według Mikołajewicza [1999], czynniki wewnętrzne stanowią obszerną i niejednorodną grupę determinant rozwoju gospodarstw rolnych. Dzieli się je na czynniki ilościowe (zasobowe), które stanowią podstawowe źródło zasobów gospodarstwa rolnego i nawiązują do obiektywnie występujących zasobów, wywodzących się z uwarunkowań naturalnych (np. zasoby naturalne, majątkowe – obejmujące narzędzia, środki pracy i kapitał, zasoby pracy – obejmujące zasoby ludzkie) [Kudielko 2004] oraz jakościowe (efektywnościowe), do których zalicza się strukturalne własności zasobów ludzkich, a w szczególności wiek, wykształcenie i przedsiębiorczość osoby prowadzącej gospodarstwo [Klusek 2001], postawy ludzkie, technologie oraz strukturę produkcji [Klepacki 1997].

Drugą grupę czynników warunkujących rozwój gospodarstw rolnych stanowią czynniki o charakterze egzogenicznym [Hunek 1998, Sulewski 2008], wynikające z oddziaływania zewnętrznego. Wśród nich wyróżnia się czynniki demograficzne (liczba i struktura wiekowa oraz zawodowa ludności, jej rozmieszczenie, przyrost naturalny, wykształcenie, wzorce gospodarstw domowych), czynniki ekonomiczne (stopa wzrostu gospodarczego, dochody ludności, struktura i poziom cen, tempo inflacji, bezrobocie, koniunktura gospodarcza, tj. świata, regionu, kraju, branży, dostępność i oprocentowanie kredytów, taryfy podatkowe, kursy walutowe, współpraca międzynarodowa), czynniki społeczno-kulturowe, stanowiące uzupełnienie czynników demograficznych i ekonomicznych (wzorce wydatków ludności, systemy wartości, preferencji, upodobań), czynniki przyrodnicze (zasoby surowców, zanieczyszczenie środowiska, źródła i koszty energii, stosunki wodne, ilość i jakość użytków rolnych), czynniki technologiczne (nowe odkrycia naukowe, wdrażanie nowych technologii, wydatki na badania) oraz czynniki polityczno-prawne, stanowiące obraz zaangażowania państwa w regulację gospodarki (polityka rządu, w tym polityka rolna, współpraca międzynarodowa) [Dittman 1996].

Uwarunkowania zewnętrzne rozwoju gospodarstw rolnych są kreowane przez organy władz państwowych, które oddziałują na ekonomikę i zasady postępowania rolników, zmierzające do osiągnięcia maksymalnego dochodu z rozporządzalnych czynników produkcji [Kondratowicz-Pozorska 2008]. Szczególną rolę wśród tych czynników odgrywa stan i kierunki zmian ogólnej koniunktury gospodarczej i koniunktury rolniczej oraz transfer kapitałów i związany z nim model restrukturyzacji rolnictwa [Woś 1996], wysokość cen ziemi rolniczej, podaż ziemi na rynku, pracochłonność produkcji rolniczej, sytuacja na rynku pracy, dostępność kapitału inwestycyjnego, poziom aktywności instytucji wspomagających rolnictwo, zmienna efektywność ekonomiczna po-

szczególnych działalności gospodarczych oraz rynkowe tendencje rozwojowe różnych produktów [Spychalski 1998, Urban 2006, Klusek 2001].

Celem badań zaprezentowanych w artykule jest identyfikacja czynników rozwoju gospodarstw rolnych w ocenie rolników województwa zachodniopomorskiego. Na podstawie studiów literaturowych oraz przeprowadzonych badań sformułowano tezę, iż rozwój gospodarstw rolnych zależy od możliwie szybkiego przystosowania się do warunków stanowionych przez uwarunkowania zewnętrzne.

MATERIAŁ I METODY BADAŃ

Badaniami objęto właścicieli gospodarstw rolnych z województwa zachodniopomorskiego. Technika pomiaru była ankieta pocztowa, a narzędziem badawczym kwestionariusz ankiety. Ankieta miała charakter anonimowy i była skierowana do właścicieli gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 10 ha użytków rolnych (uznano, że gospodarstwa o powierzchni poniżej 10 ha użytków rolnych mają słaby związek z rynkiem lub są to gospodarstwa wysoko wyspecjalizowane). Badania ankietowe przeprowadzono wśród rolników na przełomie 2007 i 2008 roku. Zwrot ankiet otrzymano z 527 gospodarstw rolnych (z 1000 wysłanych), a po weryfikacji logicznej i merytorycznej zgromadzonego materiału, polegającej na dokładnym sprawdzeniu pod względem czytelności danych, kompletności, spójności i prawdziwości odpowiedzi oraz adekwatności, do badań zakwalifikowano 295 gospodarstw. Kwestionariusz ankiety składał się z pięciu części i obejmował: ogólne informacje o właścicielach gospodarstw rolnych, informacje o gospodarstwie rolnym, informacje o sytuacji finansowej gospodarstwa, opinie rolników dotyczące ograniczeń i szans rozwojowych gospodarstw oraz zamierzenia inwestycyjne rolników.

W strukturze użytkowania gruntów dominowały gospodarstwa od 20 do 50 ha użytków rolnych (35%) oraz gospodarstwa powyżej 50 ha użytków rolnych (26%). Gospodarstwa o powierzchni do 15 ha stanowiły 18%, a gospodarstwa o powierzchni od 15 do 20 ha – 21%. Dominującą formą własności w badanych gospodarstwach była własność prywatna. Głównym kierunkiem produkcji była produkcja roślinna. Większość rolników prowadziła wielokierunkową produkcję rolną. Odnotowano 39% gospodarstw rolnych z uproszczonym profilem produkcji. Kierownikami gospodarstw rolnych byli przede wszystkim mężczyźni w wieku do 50 lat, legitymujący się wykształceniem zawodowym zasadniczym lub rolniczym, o stażu pracy w gospodarstwie wynoszącym średnio 17 lat.

WYNIKI BADAŃ I DYSKUSJA

Stabilna i długotrwała polityka rolna oraz podejmowanie działań mających na celu ustabilizowanie cen na rynku produktów rolnych było najczęściej wskazywanym czynnikiem warunkującym rozwój gospodarstw rolnych (50%). Według ankietowanych rolników polityka państwa powinna być tak ukształtowana, aby zapewnić ochronę producenta rolnego przed wysokim ryzykiem związanym z charakterem produkcji, oraz

aby zapewnić opłacalność i zbyt wytworzonych produktów. Duże znaczenie mają również relacje cen środków do produkcji do cen skupu produktów rolnych, co oddziałuje na opłacalność produkcji i osiągane dochody. Konsekwencją nadmiernego wzrostu cen środków do produkcji w stosunku do cen sprzedawanych produktów może być ograniczanie bądź niepodjęcie działań modernizacyjnych, inwestycyjnych czy reorganizacyjnych w gospodarstwie.

Kredyty preferencyjne należą do źródeł kapitału obcego i są wykorzystywane w celu uzupełnienia finansowania działań rozwojowych w gospodarstwach rolnych. Zdaniem 13% ankietowanych rolników, większy dostęp do kredytów preferencyjnych, a w szczególności kredytów inwestycyjnych, przyczynia się do modernizacji gospodarstw, wzrostu wartości aktywów i poprawy relacji między czynnikami produkcji. Analiza wykazała, że właściciele gospodarstw rolnych, którzy skorzystali z preferencyjnych kredytów, w 54% ocenili, że dostęp do tych źródeł finansowania miał istotny wpływ na podejmowane działania modernizacyjne i reorganizacyjne w gospodarstwie.

Relatywnie niewielki odsetek rolników (10%) jest zdania, że możliwość skorzystania ze środków w ramach Wspólnej Polityki Rolnej warunkuje rozwój gospodarstw rolnych. W przypadku rolników, którzy skorzystali z tych środków, co trzeci był zdania, że czynnik ten miał wpływ na podjęcie działań rozwojowych.

Zdaniem 11% rolników ukierunkowanie produkcji rolniczej i uproszczenie profilu prowadzonej produkcji daje możliwość poprawy efektywności gospodarowania i uzyskania wyższego poziomu dochodu rolniczego. Chodzi przede wszystkim o koncentrację i specjalizację produkcyjną, pozwalającą na lepsze poznanie poszczególnych faz procesu produkcyjnego oraz wybór gałęzi produkcji o mniejszej zmienności dochodu i niepewności [Jerzak i Czyżewski 2006].

W opinii 9% ankietowanych rolników poprawa jakości produkcji rolniczej poprzez stosowanie do siewu kwalifikowanych nasion oraz intensyfikacja produkcji (stosowanie nawozów nowej generacji, wieloskładnikowych, o wysokim stężeniu składników nawozowych), w połączeniu z dostosowaną do danej odmiany i warunków klimatyczno-glebowych technologią produkcji, pozwolą uzyskać dobry jakościowo zbiór i pewniejszy zbyt, co może warunkować podejmowanie działań rozwojowych w gospodarstwach rolnych.

Niewielki odsetek rolników (5%) wskazał, że wprowadzenie nowoczesnych metod produkcji roślinnej i zwierzęcej jest czynnikiem warunkującym rozwój gospodarstw rolnych.

Analiza czynników warunkujących rozwój gospodarstw rolnych z uwzględnieniem wielkości powierzchni użytków rolnych wykazała, iż w gospodarstwach o powierzchni powyżej 50 ha największy wpływ na rozwój mają czynniki zewnętrzne, tj. stabilna i długotrwała polityka rolna, większy dostęp do kredytów preferencyjnych i gwarantowanie cen skupu. Natomiast w gospodarstwach o powierzchni do 50 ha, zdaniem rolników, polityka państwa warunkuje rozwój gospodarstwa, ale istotne znaczenie mają również uwarunkowania wewnętrzne, w tym w szczególności uproszczenie profilu prowadzonej produkcji (tab. 1). Dokonując analizy uzyskanych odpowiedzi można zauważyć, że wraz ze wzrostem powierzchni użytków rolnych spadał odsetek rolników, w ocenie których rozwój gospodarstw rolnych jest uwarunkowany poprawą jakości produkcji i wprowadzeniem nowoczesnych metod produkcji.

Tabela 1. Opinie rolników dotyczące uwarunkowań rozwoju gospodarstw rolnych z uwzględnieniem wielkości powierzchni gospodarstwa rolnego (%)*

Table 1. Opinions of farmers about agricultural development conditions based on the size of the farm area (%)*

Wyszczególnienie Specification	Powierzchnia gospodarstwa Farm agricultural area (ha)			
	10-14,99	15-19,99	20-49,99	< 50
Gwarantowanie cen skupu Guaranteeing the purchase price	9,76	8,38	11,28	14,20
Stabilna i długotrwała polityka rolna Stable and long-term agricultural policy	33,33	28,74	28,79	28,98
Większy dostęp do niskoprocentowanych, długoterminowych kredytów Greater access to low-interest, long-term loans	22,76	21,56	17,90	23,86
Uproszczenie profilu prowadzonej produkcji Simplification of the profile of the conducted production	13,01	13,17	12,84	13,07
Możliwość skorzystania ze środków w ramach WPR Possibility to use the funds CAP	8,94	8,98	13,23	10,80
Poprawa jakości produkcji Improving the quality of production	4,07	5,99	5,84	3,98
Wprowadzenie nowoczesnych metod produkcji roślinnej i zwierzęcej Introduction of modern methods of crop and livestock production	8,13	13,17	10,12	5,11

*Ankietowani mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

*Respondents could choose more than one answer.

Source: own calculations based on survey data.

Rolnicy w wieku do 35 lat upatrują szans rozwoju swoich gospodarstw w stabilnej polityce państwa i większym dostępie do kredytów preferencyjnych umożliwiających modernizację gospodarstwa. Znacznie częściej niż rolnicy w wieku powyżej 50 lat wskazywali, że rozwój wiąże się z reorganizacją gospodarstw poprzez ukierunkowanie produkcji rolnej i wprowadzenie nowoczesnych metod produkcji (tab. 2).

Rolnicy legitymujący się wyższym wykształceniem byli zdania, iż istotnym czynnikiem warunkującym rozwój gospodarstw rolnych jest dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania w postaci kredytów preferencyjnych oraz środków dostępnych w ramach WPR (tab. 3). Zdaniem większości rolników legitymujących się wykształceniem podstawowym lub zawodowym rozwój gospodarstw rolnych jest uzależniony od polityki rolnej prowadzonej przez państwo.

Tabela 2. Opinie rolników dotyczące uwarunkowań rozwoju gospodarstw rolnych z uwzględnieniem wieku rolnika (%)*

Table 2. Opinions of farmers about agricultural development conditions based on the age of the farmer (%)*

Wyszczególnienie Specification	Wiek właściciela gospodarstwa rolnego Age of the farm owner		
	> 35	35-50	< 50
Gwarantowanie cen skupu Guaranteeing the purchase price	10,97	10,68	11,94
Stabilna i długotrwała polityka rolna Stable and long-term agricultural policy	22,58	31,51	31,84
Większy dostęp do niskoprocentowanych, długoterminowych kredytów Greater access to low-interest, long-term loans	20,00	21,92	20,40
Uproszczenie profilu prowadzonej produkcji Simplification of the profile of the conducted production	16,77	12,05	11,94
Możliwość skorzystania ze środków w ramach WPR Possibility to use from the funds CAP	9,68	12,88	7,46
Poprawa jakości produkcji Improving the quality of production	5,16	4,11	6,97
Wprowadzenie nowoczesnych metod produkcji roślinnej i zwierzęcej Introduction of modern methods of crop and livestock production	14,84	6,85	9,45

*Ankietowani mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

*Respondents could choose more than one answer.

Source: own calculations based on survey data.

Tabela 3. Opinie rolników dotyczące uwarunkowań rozwoju gospodarstw rolnych z uwzględnieniem wykształcenia rolnika (%)*

Table 3. Opinions of farmers about agricultural development conditions based on farmer's education (%)*

Wyszczególnienie Specification	Wykształcenie właściciela gospodarstwa rolnego Farm owner's education			
	wyższe higher education	średnie secondary education	zawodowe vocational education	podstawowe primary education
1	2	3	4	5
Gwarantowanie cen skupu Guaranteeing the purchase price	16,92	11,21	10,82	7,14
Stabilna i długotrwała polityka rolna Stable and long-term agricultural policy	16,92	28,88	31,58	33,33

Tabela 3 – cd. / Table 3 – cont.

1	2	3	4	5
Większy dostęp do niskooprocentowanych, długoterminowych kredytów Greater access to low-interest, long-term loans	20,00	20,26	21,05	23,81
Uproszczenie profilu prowadzonej produkcji Simplification of the profile of the conducted production	13,85	13,79	12,28	13,10
Możliwość skorzystania ze środków w ramach WPR Possibility to use the funds CAP	16,92	11,21	9,65	10,71
Poprawa jakości produkcji Improving the quality of production	7,69	4,31	5,26	4,76
Wprowadzenie nowoczesnych metod produkcji roślinnej i zwierzęcej Introduction of modern methods of crop and livestock production	7,69	10,34	9,36	7,14

*Ankietowani mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.
*Respondents could choose more than one answer.
Source: own calculations based on survey data.

WNIOSKI

1. Rozwój gospodarstwa rolnego w większym zakresie jest uwarunkowany czynnikami zewnętrznymi niż wewnętrznymi.

2. Największe znaczenie wśród czynników warunkujących rozwój gospodarstw rolnych odgrywa stabilna i długotrwała polityka rolna oraz gwarantowane ceny skupu.

3. Właściciele gospodarstw rolnych ocenili, iż reorganizacja gospodarstw rolnych polegająca na uproszczeniu profilu prowadzonej produkcji, poprawie jakości produkcji oraz wprowadzaniu nowoczesnych metod produkcji w niewielkim stopniu warunkuje rozwój gospodarstw.

4. Ocena wpływu poszczególnych czynników na rozwój gospodarstw rolnych jest uzależniona od powierzchni gospodarstwa rolnego, wieku, a także wykształcenia rolnika.

Na podstawie uzyskanych wyników badań postawiona we wstępie teza została pozytywnie zweryfikowana.

LITERATURA

- Dittman P., 1996. Metody prognozowanie w przedsiębiorstwie. Wyd. AE, Wrocław.
Gabrusewicz W., 1992. Rozwój przedsiębiorstw przemysłowych i jego ocena w gospodarce rynkowej. Wyd. AE, Poznań.

- Hunek T., 1998. Rozwój obszarów wiejskich. W: Encyklopedia Agrobiznesu. Red. A. Woś. Fundacja Innowacja, Warszawa, 735-739.
- Jerzak M. A., Czyżewski A., 2006. Ekonomiczne uwarunkowania wykorzystania rynkowych narzędzi stabilizacji cen i zarządzania ryzykiem w rolnictwie. Wyd. AR, Poznań.
- Klepacki B., 1997. Produkcyjne i ekonomiczne przystosowania gospodarstw prywatnych do zmian warunków gospodarowania. Wyd. SGGW, Warszawa.
- Klusek T., 2001. Przyszłość polskich gospodarstw rolnych w perspektywie europejskiej. Rocz. Nauk. 3, 5, 113-116.
- Kondratowicz-Pozorska J., 2008. Powiązania gospodarstw rolnych z rynkiem. Wyniki badań empirycznych na przykładzie województwa zachodniopomorskiego. Pr. Nauk. SGGW 45, Innowacje i innowacyjność w sektorze Agrobiznesu, 117-118.
- Kowalczyk S., 1991. Rolnictwo – rozwój – struktura. Wyd. Spółdzielcze, Warszawa.
- Kudełko J., 2004. Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego województw Polski. Zesz. Nauk. AE Krak. 651, 75-90.
- Mikołajewicz Z., 1999. Czynniki konkurencyjności i rozwoju regionów. W: Konkurencyjność miast i regionów Polski Południowo-Zachodniej. Red. R. Broszkiewicz. Pr. Nauk. AE Wroc. 821, 41-51.
- Spychalski G., 1998. Czynniki poprawy struktury agrarnej w Polsce północno-zachodniej. Oecon. 34, 94-100.
- Sulewski P., 2008. Bariery i możliwości rozwoju gospodarstw rolnych w opiniach ich właścicieli. Zesz. Nauk. SGGW 67, 67-77.
- Urban S., 2006. Zmiany struktury agrarnej gospodarstw rolnych indywidualnych w latach 1980-2003. W: L. Pałasz, Potencjał rozwojowy obszarów wiejskich w aspekcie wstąpienia Polski do unii Europejskiej. Tworzenie i poprawa struktury agrarnej gospodarstw rodzinnych, Wyd. AR, Szczecin, 727-732.
- Woś A., 1996. Prognoza przekształceń strukturalnych polskiego rolnictwa do roku 2020. IERiGŻ, Warszawa.
- Zegar J.S., 2004. Dochody w strategii rozwoju rolnictwa. IERiGŻ, Warszawa.

EMPIRICAL VERIFICATION OF THE DETERMINANTS OF AGRICULTURAL DEVELOPMENT

Summary. The study attempts to identify the determinants of agricultural development. Based on a survey conducted among farm owners in the zachodniopomorskie voivodeship, it was confirmed that the development of the farm is, to a large extent, conditioned by external factors. It depends in particular on the agricultural policy run by the state. Internal factors related to the attitudes of farmers to changes in the structure of farms have relatively little importance.

Key words: development, farms, development factors, zachodniopomorskie voivodeship

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 9.04.2013

Do cytowania – For citation: Kurdyś-Kujawska A., 2013. Empiryczna weryfikacja czynników warunkujących rozwój gospodarstw rolnych. J. Agribus. Rural Dev. 2(28), 143-150.